

De Arte venandi cum avibus adlı kitaptan şahinlerin kuş budu ile beslenmesini gösteren bir minyatür (Gabrieli, s. 108)

rak kabul edilen ve Mezopotamya'nın "Aslan avcıları" kabartması ile yakın benzerliği bulunan "Avcılar paleti"nde, avcılar grubunun başındaki şahsın elinde uzun göndere takılmış bir şahin aleminde bulunmaktadır (Lloyd, rs. 13). Her ne kadar bu alem bir tanrı sembolü ise de av sırasında elde taşınması, şahini yardımcı av hayvanı olarak kullanma hününin o devirlerde başlamış olabileceğine işaret etmektedir. Öte yandan milattan önce II ve I. binyıl tasvirî Hitit sanatında ise şahinin tam bir avcı tutuşu ile tanrıların, yarı tanrıların, avcılarının veya kralın maiyetindeki kişilerin ellerinde çeşitli örneklerle resmedildiği, özellikle av tanrısı olması gereken, geyik üzerinde ayakta duran bir tanrının elinde bulunduğu görülmektedir (Orthmann, lv. 48-d, 50-a, 58-c, 60-a; Gurney, s. 137; Mutlu, rs. 110).

Kuşlarla avlanmanın çok eski bir geçmişi olmasına ve Hint-Avrupa kavimleri tarafından da bilinmesine rağmen Avrupa'da bu usulün Ortaçağ'a kadar pek tanınmadığı veya unutulduğu ve Avrupalılar'a özellikle Araplar tarafından Endülüs ile Sicilya'da yeniden öğretildiği anlaşılmaktadır. Sicilya Kralı ve Germen İmparatoru II. Friedrich'in (1212-1250), *De Arte venandi cum avibus* (kuşlarla avlanma sanatı) adlı eserini kaleme almadan önce, Arabistan başta olmak üzere çeşitli ülkelerden şahin terbiyecileri getirttiği bilinmektedir. Bu kitapta şahinlerin kuş budu ile nasıl beslendikleri ve bakıcıların eldivenli ellerine nasıl konacaklarının öğretildiği gibi muhtelif terbiye etme sahneleri minyatürlerle gösterilmiştir. Bu eserin de dolaylı olarak işaret ettiği gibi kuşlarla avlanma hüneleri veya daha geniş kapsamlı bir ifadeyle avcılık hüneleri Doğu dünyasında bir sanat haline gelmiştir. Çünkü avcılık,

özellikle hükümdar aileleri ile erkek ve kadın diğer aristokratların en büyük merakı olmuş, saraylarda hatta ordu içinde avcı birlikleri ve yüksek dereceli yönetici kadroları oluşturularak bu spor faaliyetine resmî bir hüviyet kazandırılmıştır. Avcılığın ne kadar önem taşıdığı, İslâm minyatürlerinin çok büyük bir kısmının bu konu üzerinde yoğunlaşmasından da anlaşılmaktadır. Bu minyatürlerde av sahnelerinin bütün canlılıklarıyla resmedildikleri ve bu minyatürlerin, en ince noktalarına kadar işlenen ayrıntıları ile resmedilen olayların yorumuna da ışık tuttıkları görülmektedir. Meselâ bir Bâbürlü minyatüründe at sırtındaki bir prensesin sağ elinde tuttuğu avcı kuşu, suya inmiş yaban ördeği sürüsüne zarif bir hareketle salarken atını tırıs sürmesinden ördekleri ürkütmek istemediği (TA, IV, 251), bir İran minyatüründe şahin bakıcısı bir **gulâm**'ın eldivenini giyerken kuşun, bakıcısının dizinde sükunetle beklemesinden gulâma ne kadar alışkın olduğu (Kühnel, lv. 60) ve Levnî'nin bir avcı gulâmı minyatüründe tazinin, gulâmın elindeki kanatlarını cırpıp şahine kızgın bakışından, yardımcı av hayvanları arasında da bir iletişim bulunduğu anlaşılmaktadır. Yine bir Bâbürlü eseri olan *Ekbernâme*'nin minya-

Levnî'nin bir avcı gulâmı minyatürü (TSMK, Hazine, nr. 2164, vr. 21*)

türlerinden biri, fillerle at, deve, köpek ve çitaların katıldığı çok hareketli bir ava çıkış sahnesi ihtiva etmekte ve çitaların avdan önce yorulmamaları için iki kişinin taşıdığı tahtırevanlarla ve öküz arabalarıyla av sahasına götürüldüklerini göstermektedir (Farooqi, s. 80). *Hüner-nâme*'deki bir minyatürde ise Kanûnî Sultan Süleyman'ın av alayında çitaların, padişahın hemen arkasındaki atmacacıların arasında, at sırtında ve kucakta taşındıkları görülmektedir (*Histoire et civil*, kapak içi).

BİBLİYOGRAFYA :

O. R. Gurney, *The Hittites*, Middlesex 1954, s. 137; S. Lloyd, *The Art of the Ancient Near East*, New York 1961, s. 25, rs. 13, 17, 169; A. Parrot, *Sumer*, München 1962, s. XII, 75, rs. 92; B. L. Goff, *Symbols of Prehistoric Mesopotamia*, New Haven 1963, rs. 522-532; H. G. Güterbock, *Siegel aus Boğazköy*, Osnabrück 1967, rs. 64; J. Mellaart, *Çatal Höyük. Stadt aus der Steinzeit*, Bergisch Gladbach 1967, lv. 54-57, 61-64; Belkis Mutlu, *Efsanelerin İzinde Yakın Doğudan Kuzey Avrupaya*, İstanbul 1968, rs. 17-19, 110; W. Orthmann, *Untersuchungen zur späthethitischen Kunst*, Bonn 1971, lv. 48-d, 50-a, 58-c, 60-a; E. Kühnel, *Doğu İslâm Memleketlerinde Minyatür* (trc. Suut Kemal Yetkin — Melâhat Özgü), Ankara 1952, lv. 27, 60; L. Binyon — J. V. S. Wilkinson — B. Gray, *Persian Miniature Painting*, New York 1971, lv. VI-B, XIV-A, XLIV, XLVII-B, LXXIX-B, XCI-A; Filiz Çağman — Zeren Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, rs. 8, 13, 18, 56; A. Farooqi, *Art of India and Persia*, New Delhi 1979, s. 80; C. S. Clarke, *Mughal Paintings*, New Delhi 1983, lv. 3; *Histoire et civilisation de l'Islam en Europe* (ed. F. Gabrieli), Vêrone 1983, s. 108; Bahaettin Ögel, "Türklerde Kartal ve Kartal Arması", *TKİ*, sy. 118 (1972), s. 209 (1129); "Avcılık", *TA*, IV, 251-257.

SARGON ERDEM

□ İSLÂM TARİHİ. Avcılık Araplar'da Câhiliye çağından beri biliniyor ve ok, yay veya kapanla ceylan yahut kuş avlamaktan ibaret bir eğlence kabul ediliyordu. Araplar fetihler sonunda Rumlar, Türkler ve İranlılar'la karışınca av için doğan, şahin, atmaca ve köpek de kullanmaya başladılar. Avcılığı, aslı Farsça olan **beyzere** kelimesiyle ifade ediyorlardı. Beyzere, Farsça **bâzyâr** ve **bâzdâr** kelimelerinin Arapçalaşmış şekli olup **bâz** "doğan, çakır doğan", **bâzdâr** ise "doğançı, alıcı kuş besleyen kimse" demektir. Buna göre beyzere "kuşla avlanma hüneleri" olarak tarif edilebilir; ancak bu tabir sadece doğan veya şahinle yapılan ava münhasır değildir. Arap avcıları ceylan avında doğan ve şahinle birlikte **kelâbîzî** denilen tazıları da kullanmışlardır.

Endülüs'te av kuşlarının eğitimiyle görevli şahıslara **sakkâr** ve **tayyâr** denilirdi; ayrıca **bayyâz**, **bayyâzî**, **biyâz**, **bâzîy** ve **bâyazî** kelimeleri de kullanılmaktaydı. Kuşlar hakkında bilgi veren Mes'ûdî bunların bâzî, şahin, sakr ve ukâb olmak üzere dört cinsi ve onların da on üç ayrı türü bulunduğunu; Türkler'in, Araplar'ın, İranlılar'ın, Hintliler'in ve Rumlar'ın akdoğanların en iyi doğan cinsi olduğunda ittifak ettiklerini söyler. Ayrıca hükümdarlarla filozofların doğanları tavsifine dair bilgi verir.

Leş yiyen yırtıcı hayvanların (kevâsir, davârî) ve av kuşlarının (cevârih) avcılıkta kullanılması, müslümanları Bizans ve Asya'nın içleri ile temasa getiren ilk fetihlerden sonra önem kazandı. Emirler ata binme ve eğlenme arzularını tatmin için kuşlarla avlanmaya başladılar. Halifeler ve üst seviyedeki devlet adamları av köpekleri ve kuşlarla yapılan avı emîrû's-saydın idaresinde müesseseleştirdiler. Avla uğraşan ilk halife Yezîd b. Muâviye'dir. Yezîd avcılığa çok meraklıydı ve önemli sayıda yırtıcı kuş, çita vb. hayvanlara sahipti. Hatta kaynaklara göre köpeklerine altın halkalar ve bilezikler taktırıyor, altın sırmalı çullar giydiriyor ve her köpeğin hizmetine bir köle tahsis ediyordu. Yezîd kadar olmamakla beraber diğer Emevî halifeleri de ava düşkündüler. Daha sonra hilâfet makamına geçen Abbâsîler de yırtıcı kuş ve hayvan beslemeye başlayıp bu uğurda büyük paralar harcadılar; hatta hay-

van bakıcıları için maaş ve arazi tahsis ettiler. Abbâsîler'den avcılığa ilgi duyan ilk halife Mehdî'dir. Onu Hârûnürreşîd, Emîn, Me'mûn ve Mu'tasım takip etmiştir. Abbâsî halifeleri arasında ava en meraklı olan Mu'tasım idi. Dicle nehri kıyısında avcılık için birkaç fersah uzunluğunda ve at nalı şeklinde bir duvar yaptıran halife, ava çıkınca vahşi hayvanları bu duvara doğru sürüyor ve sıkıştırarak avlıyordu. Halife Mu'tazîd ise özellikle aslan avına düşkündü. Müstekfî de çita ve doğanla avlanmaya meraklı olup av kuşları ve av hayvanlarının bakımıyla bizzat meşgul olurdu. İlk Abbâsî halifeleri ava düşkün olduklarından her çeşit hayvanı barındıran özel bir hayvanat bahçesi kurmuşlardı. Abbâsî halifeleri ve vezirleri doğan, şahin, çita ve av köpeklerini hediye olarak da kabul ederlerdi. Nitekim Taberî, Bizans imparatorunun Hârûnürreşîd'e yolladığı hediyeler arasında on iki doğan ve dört av köpeğinin de bulunduğunu zikreder. Aynı şekilde İfrenç Kraliçesi Bertha, Müstekfî'ye on köpek, yedi doğan ve sekiz sakr göndermiş, Amr b. Leys es-Saffâr da Mu'tazîd'a doğan ve çita hediye etmişti. Sâmanî Hükümdarı İsmâil b. Ahmed'in ise Mu'tazîd'a üç çita ve on bir doğan yolladığı bilinmektedir. Bazı ülkeler Abbâsîler'e göndermek zorunda oldukları haracın bir kısmını av hayvanları vererek öderlerdi. Meselâ Hârûnürreşîd haraç olarak Ermenistan'dan her yıl otuz, Bebr ve Taylesân'dan da on doğan ve yirmi av köpeği alırdı.

Abbâsî halifeleri ve devlet adamları av etini çok severlerdi. Bu husus tardiyeye ve urcûze adı verilen şiirlerde açıkça dile getirilir. Avlanmak için bulutlu fakat yağmursuz günler seçilir ve sabah erkenden ava çıkılırdı. Halifeler ava çıkmak istediklerinde emîrû's-sayda gerekli hazırlıkların yapılmasını emrederlerdi. O da okçulara, çita, doğan, şahin ve tazı bakıcılara, seyislere tâlimat verir, onlar da av hayvanlarını ve kuşları yanlarına alarak ava hazırlanırlardı. Av partisine halifenin aile fertleriyle yakın adamları, kılavuzlar, fakihler, hâfızlar, kâtipler ve hekimler katılırdı. Av sahasına varılınca topluca çadır kurulup ek-sikler tamamlanırdı. Şark İslâm dünyası gibi Mağrib ve Endülüs'te de kuşlarla yapılan avcılık büyük ilgi görmekteydi. Ağlebî Hükümdarı II. Muhammed, "Ebû'l-Garânîk" lakabını muhtemelen kuş avlamaya olan merakından dolayı almıştı. Bu hükümdar avcılığa öylesine merak-

lıydı ki yaptığı çılgınca av masraflarıyla hazineleri tüketmişti. Hafsîler de kuşla ava düşkündüler. Ebû Abdullah Muhammed el-Müstansır, Sâsanî prensleri gibi elinde av kuşu olduğu halde av sahasında dolaşmaktan büyük bir zevk alırdı. Aynı şekilde Endülüs Emevî saraylarında da av işleriyle görevli emirler vardı. Sâhibü'l-beyâzıra denilen bu emirler hükümdar nezdinde önemli mevkiye sahiptiler. Bazı Fâtımî halifelerinin de ava düşkün oldukları bilinmektedir. Meselâ beşinci halife Aziz-Billâh Mısır'dakilerle yetinmeyip arzularını tatmin için Sudan'dan av kuşları ve hayvanları getirtmiştir. Eyyübî Hükümdarı el-Melikü'l-Aziz Osman b. Selâhaddin avlanırken at-tan düşerek yaralanmış ve ölmüştü. Ayrıca Kahire'de **bezâdire** (av kuşları satanlar) adıyla bir çarşının mevcut olması, avcılığın Eyyübîler devrinde de revaçta olduğunu göstermektedir.

Savaşa hazırlanmada eğitici bir rolü olan avcılık bozkır Türk devletlerinde en önemli geleneklerden biriydi ve toplum hayatı üzerindeki güçlü tesiriyle bir dinî inancın ve kültün doğmasına sebep olmuştu. Altay halkı ava çıkmadan önce çeşitli ibadetler yapar, avın verimli ve başarılı olması için gerekli bütün örfi kurallara riayet eder, özellikle avı koruyacak olan ruha bağlılığını göstermeye çalışırdı. İktisadî gaye ile yapılan avcılığın dinî inançlarla ilgisi olmamakla birlikte vahşi kuş avlarının onların dininde apayrı bir yeri vardı. Çeşitli gelenek ve göreneklerle bir kült haline gelen avcılık, devlet teşkilâtı ve sosyal hayatta olduğu gibi dil ve edebiyatta da etkili olmuştur. Altay Türkleri av hayvanlarının insanların dilini anladığına inanırlardı. Bundan dolayı da gizli bir avcı dili doğmuştu. Genellikle av sırasında avlanan kuş ve hayvanların adları kullanılmaz, isimler tasvirî karakterde kelimelerle ifade edilirdi.

Eski Türkler'de vahşi hayvanların etleri yenildiği gibi avlarda kullanılan şahin türünden bütün kuşlar "ongun" kabul edilir ve adları özel isim olarak kullanılırdı. Bu sebeple avcılık Türkler'de millî bir gelenek olmuş ve özellikle sürgün avı XI. yüzyıldan itibaren şahıslara mahsus bir hüner olmaktan çıkıp hükümdarların halk ve askerle birlikte yaptıkları manevra mahiyetinde millî bir spor haline gelmiştir.

Karahanlılar ve Selçuklular gibi Türk devletlerinde avcılığın bir merasim, bir askerî spor veya manevra mahiyetinde

Karda av sahnesi (Fatih Albümü, TSMK, Hazine, nr. 2153)

Ârîfî'nin
Gûy u Çevgân
adlı eserinden
bir av sahnesi
(TSMK, Hazine,
nr. 845, vr. 34^b)

devam etmesi ve av partisinden sonra hükümdarların umumi ziyafetlerle (toy, şölen) eğlenceler tertip etmeleri, bu çok eski Türk geleneğinin İslâmî devirde de aynen sürdürüldüğünü göstermektedir. Selçuklu sultanları ava çok meraklıydılar ve boş zamanlarında yaptıkları spor ve satranç karşılaşmaları yanında avcılıktan da büyük bir zevk alıyorlardı. Aynı geleneğin Gazneliler, İlhanlılar, Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlılar'da da devam ettiği görülmektedir. Özellikle Osmanlı hükümdarları, daha kuruluş yıllarından itibaren hem eğlence hem de savaş tâlimi olarak av partileri düzenlemişler, avcılığı mükemmel teşkilâtı olan bir kuruluş haline getirmişlerdir. Çakırcıbaşı, şahincibaşı, atmacacıbaşı ve doğancıbaşı gibi unvanları olan şikâr ağalarının her biri protokolde yüksek birer mevkiye sahipti (bk. ŞİKÂR AĞALARI). Karahanlılar devlet adamlarının avcılık-taki hüner ve kabiliyetlerinden övgüyle söz eder ve kendilerine en kudretli hayvan adlarını lakap ve isim olarak verirdi. Hanların av sırasında kullandığı doğanlar kuşçu denilen görevliler tarafından eğitilirdi. Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı Tuğrul Bey askerleriyle ava çıkar ve şölenler tertip ederdi. Yine Sultan Melikşah'ın ava çok düşkün olduğu, avladığı hayvanların boynuzlarından işaret kuleleri yaptırdığı ve günahından korkarak avladığı her hayvan için bir dinar sadaka verdiği bilinmektedir. Irak Selçuklu Sultanı Mahmud yırtıcı kuşlar ve av köpekleri beslerdi. Arslanşah b. Tuğrul'un da ava çok meraklı olduğu ve hepsi altın tasmalı 400 çitısı bulunduğu bilinmektedir. Selçuklu emirlerinden Barankuş'un "bâzdâr" lakabıyla anılması, Büyük Selçuklu devlet teşkilâtında av işleriyle görevli bir memuriyetin mevcut olduğunu göstermektedir. Sultanların av işlerine bakan ve Büyük Sel-

çuklular devrinde bâzdâr denilen bu emîrlerin önemli bir mevkiye sahip oldukları görülmektedir.

Anadolu Selçukluları'nda sultanın av işlerini tanzime memur olan emîr-i şikârlar, nüfuz ve itibar sahibi kumandanlar arasından seçilirdi. Meselâ meşhur Sâdeddin Köpek, Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın, Kılavuzoğlu Tumanbay da III. Gıyâseddin Keyhusrev'in emîr-i şikârı idiler. Bütün kuşçular emîr-i şikârların emrindeydi ve av kuşlarının eğitiminin ve sultanların av işlerinin düzenlenmesinden yine onlar sorumluydular. Bunların maiyetinde ayrıca avla görevli önemli miktarda asker de bulunurdu; kuşların bakımı ise gulâmlara verilmişti. Anadolu Selçukluları'nda emîr-i şikârlığa tayinle ilgili bir vesikada bu görevlilerde aranan vasıflar ve av sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar sayılarak emîr-i şikârın bu önemli vazifede bâzdârları kulluk ve mülâzemette bulundurma, şahinleri kuşlara saldırtmakta ihtiyatlı davranması, sürgün avında kuş ve hayvanları halka haline getirme zamanında cesur ve marifetli avcılara hizmete sokması ve kuşların avlanma mevsiminde avcıları pusuya yerleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir (bk. Turan, *Resmî Vesikalar*, s. 27-28)

Gerek Büyük Selçuklu gerekse Anadolu Selçuklu hükümdarlarının sofralarından av eti hiç eksik olmazdı. Nitekim Sultan Melikşah ile I. Alâeddin Keykubad, rivayete göre yedikleri av etinden zehirlenerek ölmüşlerdir. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in av hayvanları yanında vahşi hayvanlar da beslediği, hatta bunlardan birinin ısırması sonucu öldüğü nakledilmektedir. Oğuzlar'a esir düşen Sultan Sencer'in bir süre avı seyretmek bahanesiyle çıktığı şikârgâhtan kaçırılarak kurtarılması, Anadolu Selçuklu sultanıyla barış yapmak isteyen Ermeni kralının Sultan I. İzzeddin Keykâvus'a çeşitli hediyeler yanında bâz (doğan) ve şahin de göndermesi, Selçuklu sultanlarının avcılığa ve av kuşlarına ne derece önem verdiklerini göstermektedir. Anadolu Selçukluları'nda yılda iki defa umumi ava çıkılırdı. Bu ava bütün devlet erkânı katılır ve av bir şölenle sona ererdi.

Moğollar'da Cengiz Han döneminde, barış zamanlarında savaş oyunları yerine av partileri tertip edilirdi. Kubilay zamanında da 10.000 avcının 500 doğanla katıldığı büyük bir av düzenlenmişti. Kırğızlar'ın Cengiz Han'a beyaz bir doğan göndermeleri gibi Tumanbay da ti-

mar* sahibi olabilmek umuduyla Gazan Han'a eğitilmiş bir şahin hediye etmişti.

Kaçar hânedanı mensupları herhangi bir devlet veya saray merasimine katılacak yahut da bir geziye çıkacak olurlarsa kendilerine kolunda şahin bulunan bir şahinci refakat ederdi. Buhara Hanlığı'nda da avcılıkla ilgili işlere "kuşbegi" adıyla anılan bir idareci bakardı. Bu makam varlığını 1920 yılına kadar sürdürmüştür.

Avcılığın ve av kuşları yetiştirmenin hükümdarlar nezdindeki önemi dolayısıyla bu konuda pek çok kitap yazılmıştır. Avcılığa dair ilk ilmî eserler, muhtemelen meşhur dilci Ebû Ubeyde Ma'mer b. Müsennâ'nın (ö. 210/825 [?]) *Kitâbü'l-Bâzî ve Kitâbü'l-Hamâm*'ıdır. Daha sonra yazılan eserlerden bazıları da şunlardır: İbrâhîm el-Basrî, *el-Beyzere*; Asmaî, *Kitâbü'l-Vuhûş*; Hâlidîyyîn, *Kitâbü's-Şayd*; Tabîb İsâ er-Rakkî, *Kitâbü'l-Meşâyid*; Muhammed b. Abdullah el-Bazyâr, *Kitâbü'l-Cevârih*; Ebû Dülef Kâsım b. İsâ, *Kitâbü's-Silâh*, *Kitâbü'l-Cevârih ve'l-la' b bihâ* (*Kitâbü'l-Büzât ve's-şayd*); Feth b. Hâkan, *Kitâbü's-Şayd ve'l-cârih*; İbnü'l-Mu'tez, *Kitâbü'l-Cevârih ve's-şayd*; Ebû Tâhir-i Hâtûnî, *Şikâr-nâme*; Boğdu b. Kuştemir, *el-Kânûnû'l-vâdîh fî mu'âlecâti'l-cevârih* (Köprülü Ktp., nr. 978). Bu kitaplardan günümüze intikal edenlerin en eskisi Küşâcim'in (ö. 360/971) *el-Meşâyid ve'l-me'târid* (nşr. Es'ad Talas, Bağdad 1954) adlı eseriyle bundan otuz yıl sonra Fâtımî Halifesi Azîz-Billâh adına, av kuşlarına bakmakla görevli meçhul bir müellif tarafından yazılan *el-Beyzere*'dir (nşr. Muhammed Kürd Ali, Dimaşk 1953; Fransızca trc. François Viré, Leiden 1967). Ayrıca "tardîyyât" adı verilen şiirlerde de av ve avcılık konusunda aydınlatıcı bilgiler vardır.

Kanûnî Sultan Süleyman'ın ava giderken tasvir eden bir minyatür (*Hünernâme*, TSMK, Hazine, nr. 1524, vr. 52^b)

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Esîr, *el-Lübâb*, "Kelâbîzî" md.; a.mlf., *el-Kâmil*, X, 156, 210, 213; XII, 140; *Lisânü'l-'Arab*, "byzr" md.; *Tâcü'l-'arûs*, "byzr" md.; Seyyidâddî Şîr, *Mu'cemü'l-elfâzî'l-Fârsiyyeti'l-mu'arreb*, Beyrut 1980, "el-bâz ve'l-bâzî" md.; Steingass, *Dictionary*, s. 145-146; Buhârî, "Zebâ'ih", 1-38; Müslim, "Şayd", 1929-1959; Mes'ûdî, *Mürâcü'z-zehab* (Abdülhamîd), I, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 301; III, 377; İbnü'n-Nedîm, *Fihrist*, s. 59, 130, 245, 264, 273, 321, 377; Nizâmülmülk, *Siyâsetnâme* (trc. M. Altay Köymen), Ankara 1982, s. 45, 106, 107, 114, 136, 163, 280; *Ahbârü'd-devleti's-Selçûkiyye* (Lugal), s. 73-74; Râvendî, *Râhâtü's-sudûr* (Ateş), I, 129-130, 252, 269; Bûndârî, *Zübde'tü'n-Nusra* (Burslan), s. 159, 162, 163, 169, 211; İbn Bîbî, *el-Evâmirü'l-'alâ'iy*, s. 162, 168, 171, 203, 204; İbn Hallikân, *Vefeyât*, V, 284-285; Eflâkî, *Menâkıbü'l-'ârifîn*, II, 844-846; Taşköprizâde, *Miftâhü's-sa'âde*, I, 331; *Keşfü'z-zunûn*, I, 165; *Tecrid Ter-cemesi*, XII, 12; Hasan Enverî, *İşlâhât-ı Dîvânî-yi Devre-yi Gaznevî ve Selçûkî*, Tahrân 1355 hş./1936, s. 25-26; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmî Vesikalar*, Ankara 1958, s. 27-32; a.mlf., *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1969, s. 2, 3, 8; a.mlf., *Selçuklular Zamanında Türkiye Tarihi*, İstanbul 1984, s. 221; a.mlf., "Key-husrev II", *İA*, VI, 628; Ahmet Caferoğlu, "Türk-lerde Av Kültü ve Müessesesi", *TTK Bildiriler*, VII (1972), I, 169-175; Cl. Cahen, *Osmanlı-lar'dan Önce Anadolu'da Türkler* (trc. Yıldız Moran), İstanbul 1979, s. 221; Muhammed Manazır Ahsan, *Social Life Under the 'Abbasids*, London 1979, s. 203-242; a.mlf., "A Note on Hunting in the Early 'Abbasid Period: Some evidence on expenditure and prices", *JESHO*, XIX/1 (1976), s. 101-105; Hitti, *İslâm Tarihi*, II, 522; VI, 376-377; Reşat Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilâtı*, Ankara 1981, s. 212, 229, 231; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 215; M. Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 194, 203, 235, 546; Muhammed Kâsım Mustafa, "Risâletü't-târd li-İbn Ebî't-Tayyib el-Bâhârî", *MMMA* (Kahire), XXI/2 (1975), s. 256-285; F. Viré, "Bayzara", *El'* (İng.), I, 1152-1155.

ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

□ FIKİH. Arapça karşılığı *şayd* olan av, İslâm'da belirli şartlarla mubah kılınmıştır; bu husus kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir. Ancak Mekke ve Medine'nin harem* sınırları içerisinde avcılık yapılamaz. Gerek hac gerekse umre için ihramlı olan kimseler deniz avı yapabilirlerse de kara avı yapamazlar. "İhramdan çıktığınız zaman (isterseniz) avlanın" (el-Mâide 5/2) âyeti, ihramlılar dışındaki kimselerle genel bir av izni vermektedir (av ile ilgili diğer âyetler: el-Mâide 5/95, 96; ilgili hadisler: Buhârî, "Zebâ'ih", 2, 4; Müslim, "Şayd", 2, 3, 8). Av bir mülkiyeti kazanma sebebidir; kişi avladığı sahipsiz hayvana *ihraz** yoluyla sahip olur.

İslâm'da boğazlama (tezkiye) ihtiyarî ve ıztırarî olmak üzere ikiye ayrılır. İhtiyarî boğazlama evcil bir hayvanı usulüne (dinî kaidelere) uygun bir şekilde kesmektir. ıztırarî boğazlama ise evcil olmayan bir hayvanı silâhla veya av köpeği, şahin ve doğan gibi eğitilmiş hayvanlar vasıtasıyla avlayıp öldürmektir. İhtiyarî boğazlamanın mümkün olmadığı yerlerde ıztırarî boğazlamaya başvurulur. Nitekim kaçmış bir evcil hayvan yakalanamıyorsa veya kuyu ve benzeri bir yere düşmüş de kesmek için çıkarılma imkânı bulunamıyorsa av aleti ile vurulabilir.

Av hayvanları eti yenenler ve yenmeyenler olmak üzere ikiye ayrılır. Birincisi etini yemek, ikincisi post, kürk veya bazı organlarından faydalanmak yahut zararlarından korunmak için avlanır. Bunun dışında zevk ve eğlence için yapılan av mekruh sayılmıştır. Kara avında av etinin helâl olup yenebilmesi için avcıyla, av aletiyle (silâh, eğitilmiş av hayvanı) ve avla ilgili belirli şartların gerçekleşmiş olması gerekir; deniz avında ise bu şartlar aranmaz.

Avcı ile İlgili Şartlar. 1. Avcının dinen hayvan kesmeye ehil bir kimse olması gerekir. Müslümanların ve Ehl-i kitap'ın avladıkları yenir, Mecüsîler'le putperestlerin avladığı yenmez. Ayrıca avlanma ehliyetine sahip kişilerin, avladığı yenmeyen kişilerle ortaklaşa avladıkları avın eti de yenmez. 2. Avcı besmele çekmeyi kasten terketmiş olmamalı, ya silâhını kullanırken veya av hayvanını salarken besmele çekmiş olmalıdır; unutmamasının ise bir mahzuru yoktur. Âyet-i kerîme-deki, "Allah'ın ismi zikredilmeyeni yemeyiniz" (el-En'âm 6/121) hükmü, kasıtlı olarak besmele çekilmeden avlanan av hayvanını da içine almaktadır. Ancak Şâfiîler ilgili âyeti "Allah'tan başkası adına kesilen" şeklinde yorumlayarak ve ayrıca konuyla ilgili bazı hadislerle dayanarak (bk. İbn Kesîr, III, 317; Şîrbînî, IV, 272) besmelenin bilerek terkedilmesi durumunda da bir mahzur olmadığı görüşündedirler. 3. Avcı av niyetiyle silâhını kullanmalı veya av hayvanını salmalıdır. 4. Avcı silâhını attıktan veya hayvanını saldıktan sonra başka bir işle meşgul olmamalı, avın peşinden gitmelidir. Takip etmez de avı daha sonra bulacak olursa, hayvan başka bir sebepten veya yaralandığı halde kesilmeden ölmüş olabileceği için eti yenmez.

Av Aletiyle İlgili Şartlar. Av ya ok, mızrak, bıçak, av tüfeği gibi yaralayıcı ve

öldürücü bir aletle veya köpek, atmaca, şahin, doğan gibi bu iş için eğitilmiş hayvanlarla yapılır. Kur'an-ı Kerim'de eğitilmiş hayvanların yakaladıklarının yenebileceği belirtilmiştir (bk. el-Mâide 5/4). İbn Abbas'a göre buradaki hayvanlardan maksat av için eğitilmiş köpekler, çita ve benzeri hayvanlarla avcı kuşlarıdır. Hadislerde de avcı hayvanların yakaladıkları avın belirli şartlarda yenebileceği belirtilmiştir (bk. Buhârî, "Zebâ'ih", 2, 7, 10; Müslim, "Şayd", I, 2, 3). Avın helâl olabilmesi için bu hususta belirlenen şartlar şunlardır: 1. Avcı hayvanlar eğitilmiş olmalıdır. Köpek ve benzeri hayvanların eğitilmiş olmaları yakaladıkları avdan yememeleriyle, kuşların eğitilmiş olmaları da saliverildikleri zaman gitmeleri, çağıldıklarında geri dönmeleriyle belli olur. Köpek cinsinden hayvanların eğitilmiş sayılmaları için Şâfiî ve Hanbelîler sadece avı yememesini değil gönderilince gitmesini, alıkonunca itaat etmesini de şart koşarlar. Mâlikîler ise sadece bu son iki şartı ararlar. Bu hayvanların belirtilen şartlarla ne zaman eğitilmiş kabul edilecekleri konusunda ise usta avcıların görüşlerinden istifade edileceği genellikle kabul edilmektedir. 2. Avcı hayvanların sahipleri tarafından av için saliverilmiş olması gerekir; saliverilmeden kendiliklerinden yakaladıkları avın etinin yenmediği hususunda fakihler görüş birliği içindedir. Bunun dışında Hanefî mezhebinde avcı hayvanların belirli bir av için saliverilmesi şartı yoktur. Diğer üç mezhebe göre ise avcı avını görüp belirlemeli, daha sonra hayvanını salmalıdır. 3. Av sırasında avcı hayvana eğitilmemiş başka bir hayvan ortak olmamalıdır. Eğitilmemiş hayvan avı kendisi için tutar ve yer. Bu bakımdan onun tek başına yakaladığı av yenmediği gibi ortak olduğu av da yenmez. Hz. Peygamber, "Köpeğimi yollar, yanıma vardığımda onunla birlikte başka bir köpek daha bulursam ne yapayım?" diye soran Adî b. Hâtim'e, "O avdan yeme; çünkü sen yalnız kendi köpeğin için besmele çektin, başkasının köpeği için çekmedin" buyurmuştur (Buhârî, "Zebâ'ih", 2; Müslim, "Şayd", 3, 4, 5). Birkaç avcı köpeğin birlikte avladıkları hayvanın yenmesinde ise bir mahzur yoktur. 4. Avcı hayvanın avını, kanını akıtarak öldürmesi gerekir. Avını boğaz veya ağıdlıkla ezerek öldürürse, fıkıhçıların çoğunluğuna göre bu av yenmez. Şâfiîler'e göre ise avcı hayvan avını ağırlığıyla ezip öldürse de eti yenir. 5. Köpek vb. avcı